

NEKATERA IZHODIŠČA SKUPINSKEGA SOCIALNOPREVENTIVNEGA IN SOCIALNOTERAPEVTSKEGA DELA

Akcijska raziskava in delo v terapevtski koloniji imata trojni namen:

- varstvo ter duševno in telesno rekreacijo otrok, ki bi se težje ali sploh ne mogli vključiti v običajne kolonije;
- med vsemi udeleženci kolonije želimo vzpostaviti takšne odnose, da se ne bodo obnavljale in utrjevale neugodne medčloveške situacije iz preteklosti, ampak si bodo člani lahko pridobili izkušnje za zdrav, tovariški, delaven in ustvarjalen način življenja tudi po koloniji; tako pomagamo otrokom in njihovim družinam;
- terapevtska kolonija je tudi raziskava interakcije; med vsemi člani je ta intenzivna, delovni proces skušamo uravnotežiti tako, da ne bi bilo trajnega in obremenjujočega razkoraka med posameznikom in vzgojnim kolektivom. Zato lahko pričakujemo, da se bodo v takšnem kolektivnem življenju uresničile nekatere ključne družbene vrednote, kot so npr. samoupravljanje, bratstvo med jugoslovanskimi narodi, stalna težnja po osvobajanju dela itd. Z našim raziskovalnim delom skušamo podati opis socialnih procesov, v katerih so se te vrednote ob sodelovanju vseh udeležencev in borbi med notranjimi protislovji v koloniji kristalizirale.

Udeleženci kolonije so opravljali zelo raznovrstno delo:

- varstvo otrok v okvirih uresničevanja splošnega programa življenja v koloniji;
- igre, rekreativne in kulturne oz. terapevtske dejavnosti;
- sprotno osveščanje o dogajanjih v terapevtskem procesu oz. v razvojnem procesu kolonije;
- samoupravljanje v kolonijski skupnosti;
- razvijanje notranjih in zunanjih komunikacij ter obveščanje;
- raziskovalno delo.

Glede na raznovrstnost in različne stopnje zahtevnosti dela smo že od vsega začetka predvidevali delitev dela med posameznimi profili strokovnjakov in drugimi udeleženci kolonije.

Vendar se da vključiti vse to delo v enovit proces in kar najbolj spodbuditi vse sile kolektiva le, če pri načrtovanju in upravljanju dela sodelujejo vsi udeleženci. Predvidevali smo, da bo prav proces vzpostavljanja samoupravnih odnosov terjal največ naporov in da se bodo v tem procesu rahljale tudi pregrade med različnimi vrstami in oblikami dela. V skladu s splošnim vodilom naše družbe – nagrajevanjem po delu – kjer se kot eno izmed meril postavlja tudi zahtevnost (enostavnost) dela, smo tudi v naši koloniji uveljavljali priznanja za večje in boljše delo, pa tudi različnim vrstam dela smo pripisovali različen pomen. Pričakovali smo, da bodo posamezniki prav na osnovi delitve dela skušali doseči osebne – pozitivne ali negativne – prednosti. Tako naj bi terapevtu ne bilo treba delati enostavnejših opravil ali pa, da otroci in vzgojitelji ne bodo radi sodelovali v samoupravljanju. Prav zato je doseganje samoupravne vzajemnosti vseh udeležencev in njihova vključitev v celotno delovanje kolonije osnovni predpogoj za dobro počutje ter vzgojo in socialno terapijo.

Pri oblikovanju teoretskih izhodišč smo izhajali iz temeljnih vrednot naše samoupravne socialistične družbe. S temi merili smo tehtali posamezne prvine naše dosedanje prakse in raznih metod skupinskega dela – od Makarenka do novejših oblik skupinske terapije, ki se uveljavljajo po svetu in pri nas. Skušali smo zarisati tako mrežo pojmov, da bomo vanjo lahko vtkali čim več praktičnih izkušenj z vseh ravni akcijskega delovanja.

Samo akcijo smo zastavili in preučevali kot podsistem, ki se vključuje v celoto družbenih prizadevanj za kar najbolj ugoden razvoj in vzgojo naših otrok. Pri tem moramo opozoriti na nekatera najbolj pomembna izhodišča.

1. Izenačevanje možnosti za zadovoljitev psihosocialnih potreb vseh udeležencev kolonije (tj. otrok, prostovoljnih delavcev in članov delovne skupine)

Družbenopolitični sistem in kultura vsebujeta predstave vrednih ciljev, s katerimi posamezniki lahko zadovoljujejo svoje psihosocialne potrebe. Po drugi strani družbeno okolje določa tudi možne poti in vsebuje sredstva za njihovo doseganje. V tradicionalnih vzgojnih skupinah so možnosti posameznih članov za doseganje ciljev različne, ker nimajo na voljo enakih sredstev – na ta način pa so različne tudi možnosti zadovoljevanja potreb.

Pri nas uveljavljanje samoupravljanja na vseh področjih družbenega življenja in dela ter vzpostavljanje ekonomske enakopravnosti v družini rušita tudi navade, običaje in pravila medčloveških odnosov, ki so imeli v razredni družbi funkcijo prilagajanja osebnosti na družbeno neenakopravnost. Proces vzpostavljanja enakopravnosti na medčloveški ravni pa pogosto zaostaja za dosežki razvoja na ekonomski. Zato v mnogih okoljih še niso izkoreninili vzorcev tradicionalne vzgoje, kjer neenakopravnost otroka ni bila pogojena le z njegovo dejansko nezrelostjo, ampak je bila neenakopravnost tudi sredstvo in cilj. V takih okoliščinah otroci iščejo načine, da bi izsilili od okolja tisto, kar jim manjka, je pa hkrati tudi merilo njihove neenakopravnosti.

Predpostavljali smo, da bodo mnogi udeleženci že imeli izkušnje ter navade za doseganje ciljev in zadovoljevanje potreb na nesprejemljiv način. Zato naj bi se poskušali povezati v neformalno strukturo, ki naj bi to popravila. Poleg tega so mnogi udeleženci že opustili nekatere cilje, ki jih niso mogli doseči, zadušili so določene potrebe ali pa jih nadomestili z drugimi.

Zato smo predvidevali, da bomo morali v začetnem obdobju izločiti vsaj tiste dejavnike, ki utrjujejo neustrezne vedenjske vzorce v medsebojnih odnosih. Pričakovali smo tudi, da pri vključevanju v enakopravne odnose ne bodo ovirani le otroci, ampak bolj ali manj vsi člani kolonije. Zlasti pri vzgojiteljih in članih strokovne delovne skupine bi lahko pričakovali, da bodo opuščali družbeno deklarirane cilje in vrednote in da se bodo zadovoljevali z doseganjem »postranskih« ciljev, kot so npr. vzdrževanje higiene in reda, finančni uspeh ipd. Ti »postranski« cilji lahko na ta način dobijo osrednje mesto. Tedaj se razvijajo delovni postopki in »rituali skupnega življenja«, ki so namenjeni predvsem obstoju in rasti institucije.

Iz Makarenkovega dela lahko črpamo ideje in pobude za ustvarjanje takšnih odnosov, ki bodo zagotavljali enotnost ciljev in metod. V naši koloniji smo dosegli takšno konstelacijo dejavnikov v kolektivu, ki onemogoča deviantne, aberantne in konformistične nadomestne načine delovanja in zadovoljevanja potreb. Zato smo pričakovali, da bo kmalu po začetku prišlo do krize. V tej krizi naj bi prišlo do nove konstelacije sil, kar se mora pozitivno odraziti tako v samoupravnih procesih celotne kolonije, kot tudi v demokratičnih odnosih in vzajemnosti v skupinah.

Terapevtski in vzgojni proces je lahko uspešen le, če so udeleženci v takšni družbeni situaciji, ki odraža vse pozitivne dosežke razvoja naše samoupravne družbe. Zato smo poskušali ustvariti tako socialno situacijo, v kateri naj vsi člani doživijo, da je spoštovanje osnovnih vrednot samoupravne socialistične družbe ne le temelj močnega kolektiva, ampak tudi jamstvo za pravice vsakega člana. Z metodичnim skupinskim delom smo skušali v prvi vrsti preprečiti nastajanje togih odnosov, ki bi vzgojiteljem ali posameznim otrokom zagotavljali prednosti ne glede na njihovo vedenje. Vsak si je lahko pridobil naklonjenost z lastno toplino, uspeh s tekmovanjem, ugled s prispevkom k rešitvi skupinskih problemov. Vendar se pozitivni odziv skupine ne zgodi sam po sebi in hitro, ampak šele postopoma. Zato je bilo treba vztrajati in se boriti ne le za sebe, ampak tudi za uveljavljanje skupnih meril.

2. Vključitev vzgojitelja v življenje skupine

Ob prvih sestankih smo se večkrat vprašali, koliko ur dnevno naj bi vzgojitelj delal s skupino, koliko ur bo prost, ali ne bi bilo bolje, da bi skupine štele po deset otrok in bi z njimi izmenično delala po dva vzgojitelja ipd. Želeli smo uveljaviti stališče, da vzgojitelj ne dela z otroki, ampak da z njimi živi, da je bolj ali manj stalno prisoten in da uporablja življenjske situacije za terapevtsko in vzgojno delovanje.

Pričakovali smo, da bodo otroci v skupinah v začetku poskušali vzgojitelja osamiti, se odtegniti njegovi pozornosti, ga izzvati v vlogo »učitelja« ipd. Vzgojitelj bi v takem primeru imel sprva lažen vtis, da so ga otroci sprejeli, postopoma pa bi v njem naraščal občutek nemoči, osamitve in da v skupini ne more zadovoljiti svoje potrebe. Taki vzgojitelji bi se po začetnih razočaranjih kaj hitro umaknili iz

skupin otrok v skupino vzgojiteljev, kar pa bi zelo neugodno vplivalo na delo v koloniji.

Uspešna vključitev oz. zблиžanje vzgojiteljev s skupinami otrok je predpogoj za iskanje novih načinov zadovoljevanja psihosocialnih potreb v okvirih skupinske vzajemnosti. Skupine bodo privzemale in razvijale določena pravila skupnega življenja, ki jih bodo morali upoštevati tudi vzgojitelji. Preokretnica terapevtskega procesa bo verjetno prav sprememba, ko se posamezniki ne bodo več trudili le za svoje potrebe, ampak bodo poskušali dejavno pomagati drugim.

3. Razvijanje in pospeševanje vseh vrst stikov na vseh ravneh in v vseh smereh

Odločilnega pomena za razvojni proces skupine je sprva količina, kasneje pa kakovost dogajanj med člani. Zavestne ali uspešne komunikacije, saj v procesu oddajanja, posredovanja in sprejemanja obvestila pogosto pride do motenj, ki lahko povzročijo povsem protislovne učinke. Verjetneje je, da se bodo ovire in protislovja izravnala, če bodo stiki bolj raznovrstni. Mimika, dotik, glas ipd. pogosto dajo besedam tak okvir, da je le malo verjetnosti za nesporazum ali pa za namerno zavajanje in potvarjanje.

Pri razvijanju raznovrstnih komunikacij smo pričakovali vrsto ovir. Naj naštejemo vsaj nekatere pomembnejše:

V mnoge oblike sodobnega vzgojnega dela se še vedno vrivajo ostanki tradicionalnih pravil enosmerne komunikacije med odraslimi in otroki ter med ljudmi z višjim in nižjim statusom. Taki vzgojni vzorci otroka in odrasle – zlasti v formalnih skupinah – tako zelo utesnjujejo, da imajo dvosmerne komunikacije, če jih vzpostavijo, predvsem značaj obrambnega reagiranja.

Naši otroci imajo pogosto reven besedni zaklad in poseben »žargon«, ki delno izhaja iz kulturno prikrašdanega okolja družine, delno pa je posledica medsebojnega vplivanja otrok v skupinah vrstnikov. Žargon ni le ovira za komunikacije med ljudmi, ampak tudi ovira posameznika pri soočanju z lastnimi čustvi. Žargon je zelo priročno in dvorezno sredstvo za samoobrambo – za borbo in za vzpostavljanje diskriminacije v skupini.

Neobičajnost zavestnega pospeševanja neverbalnih komunikacij in zlasti nenavadnost načinov zavestnega reflektiranja neverbalnih

komunikacij lahko v začetni fazi zbuja nepremagljiv odpor pri otrocih in vzgojiteljih. V kasnejših fazah skupinskega procesa pa po tej poti lahko pridemo do doživetij, ki so tako izjemna, da pomenijo posamezniku in skupini bistven korak v razširjanju in poglobljanju nekaterih doživljajskih procesov. Lahko pa se zgodi, da posameznik teh doživetij ni sposoben predelati in pojavi se vprašanje, kako mu pri tem skupina lahko pomaga. Zato smo – zlasti za začetek – načrtovali vrsto umetnih eksperimentalnih situacij, ki naj bi sprožile raznovrstne stike in ki so bile zasnovane tako, da so omogočale vzgojiteljem in terapevtom dovolj dober vpogled.

4. Neavtoritarna vzgoja

Zlasti ob prvih zamislih terapevtske kolonije smo veliko govorili o neavtoritarni vzgoji ter o škodljivosti kaznovanja in pritiskov na otroke. Zato smo si zamislili določena osnovna pravila, vendar tudi za kršilce teh pravil nismo predvideli nobenih kazni. Naša pričakovanja v zvezi s tem so bila zelo nejasna in razdvojena. Po eni strani smo pri otrocih pričakovali zbeganost, poskuse izkoriščanja, razne oblike izzivanja ipd., po drugi strani pa smo vendarle nekoliko naivno verjeli v to, da nam bodo prej ali slej začeli vračati našo dobronamernost z ljubeznijo in odprtostjo.

Od vsega začetka smo se v naših pogovorih tudi nekoliko razhajali v pojmovanjih avtoritete in kazni oz. neavtoritarne vzgoje. Zato smo poskušali postopoma uveljaviti naslednja stališča:

- sama odsotnost pritiskov ne more biti oblikovalni oz. vzgojni dejavnik;
- odkrite pritiske lahko zamenjajo druge oblike, ki imajo videz moraliziranja ali »terapevtskega« delovanja, so pa lahko za otroke prav tako boleče in morda še bolj škodljive;
- prikriti oblike pritiskov bodo tako dolgo prisotne v medsebojnih odnosih v koloniji (otroci in vzgojitelji jih bodo uporabljali nehote), dokler se ne bodo izoblikovali mehanizmi kolektivnega vodenja, odločanja in tudi mehanizmi kolektivnih pritiskov in kazni za kršilce pravil;
- ker vzgojitelji otrok ne bodo kaznovali, bo to sprostilo velike prikrita napetosti in konflikte med otroki, zato bodo otroci zahtevali kaznovanje, oz. bodo skušali sami prevzeti to vlogo;
- kolektiv bo postopoma razvil bolj učinkovita in demokratična

sredstva vzdrževanja vodil skupnega življenja, ker se bodo v teh pravilih odražali skupni interesi vseh udeležencev kolonije;

- skupinski proces bo vključeval veliko notranjih sporov med vsemi udeleženci. Ti se bodo pojavljali bodisi v obliki napetosti, bodisi v obliki besednih in nebesednih borb. Paziti bomo morali, da v teh konfliktih ne bi bilo solidarnosti po načelu pripadanja formalnim ali neformalnim skupinam, ker bi to lahko pomenilo trajno razdvojenost. Polarizacije niso škodljive, če nastanejo zaradi različnih interesov v okvirih samoupravnega vzgojnega in terapevtskega procesa. Prav po tej poti se namreč uveljavljajo v kolektivu večinski interesi oz. dokazi, ki imajo večjo družbeno in moralno težo, merilo pa so osnovne vrednote naše samoupravne socialistične družbe.